

Wytyczne dotyczące transliteracji i transkrypcji terminów z sanskrytu, pali i hindi, na potrzeby publikacji tekstów naukowych w piśmie „The Polish Journal of the Arts and Culture. New Series”

24 czerwca 2016

Przyjęte w „The Polish Journal of the Arts and Culture. New Series” zasady transliteracji naukowej i transkrypcji spolszczonej wyrazów sanskryckich i palijskich stosują się w ogólnym zarysie do reguł zaproponowanych przez Joannę Jurewicz w artykule *Projekt polskiej transkrypcji wyrazów sanskryckich i omówienie związanych z tym problemów* („Studia Indologiczne” 5/1998, s. 5–12). Uwzględniono również zasady dotyczące spolszczania głosek zwartych palatalnych (*c, ch, j, jh, ñ*) oraz szczelinowej palatalnej głoski „ś” zaproponowane przez Krzysztofa Byrskiego w jego *Manusmryti, czyli Traktat o Zacności, Kamasutra czyli Traktat o Miłowaniu* (Warszawa 1985). Reguły dla języka hindi opierają się na pracach Danuty Stasik (*Podręcznik języka hindi, część I*, wyd. IV, Warszawa 2010, *Język hindi*, Warszawa 2008) oraz R. S. McGregora (*Outline of Hindi Grammar*, Delhi 1986, *The Oxford Hindi-English Dictionary*, Delhi 1993).

Dla sanskrytu, pali oraz hindi stosuje się międzynarodową transliterację naukową (druga kolumna tabeli). Formy spolszczone (w trzeciej kolumnie) opierają się na zasadach wytyczonych przez podane wyżej źródła. Bardziej szczegółowe reguły podano poniżej. Gwiazdką (*) oznaczono formy występujące wyłącznie w języku hindi.

Głoska w <i>devanāgarī</i> i transliteracja naukowa	Transkrypcja spolszczona	Przykład w <i>transliteracji</i> / transkrypcji
अ	<i>a</i> a	अक्षर <i>akṣara</i> / akszara ¹
आ	<i>ā</i> a	आत्मा <i>ātmā</i> / atma
इ	<i>i</i> i	इच्छा <i>icchā</i> / ićcha
ई	<i>ī</i> i	ईश्वर <i>īśvara</i> / iśwara
उ	<i>u</i> u	उच्च <i>ucca</i> / ućca
ऊ	<i>ū</i> u	ऊर्ज <i>ūrjā</i> / urdża
ऋ	<i>r̥</i> ry	ऋषि <i>r̥ṣi</i> / ryszi
ए	<i>e</i> e	एकाक्ष <i>ekākṣa</i> / ekaksza
ऐ	<i>ai</i> ai	ऐश्वर्य <i>aiśvarya</i> / aiśwarja
ओ	<i>o</i> o	ओघ <i>ogha</i> / ogha
औ	<i>au</i> au	औदार्य <i>audārya</i> / audarja
क	<i>k</i> k	कापालिक <i>kāpālīka</i> / kapalika
क*	<i>q</i> k	कानून <i>qānūn</i> / kanun
ख	<i>kh</i> kh	खेचरी <i>khecarī</i> / khecari
ख*	<i>x</i> kh	खयाल <i>xayāl</i> / khajal
ग	<i>g</i> g	गृह <i>grha</i> / gryha
ग*	<i>ḡ</i> g	गारत <i>ḡārat</i> / garat
घ	<i>gh</i> gh	घोष <i>ghoṣa</i> / ghosza
ङ	<i>ṅ</i> n	अङ्ग/अंग <i>aṅga</i> / anga ²
च	<i>c</i> ć	चमत्कार <i>camatkāra</i> / ćamatkara
छ	<i>ch</i> ćh	छाया <i>chāyā</i> / ćhaja
ज	<i>j</i> dź	जीव <i>jīva</i> / dźiwa
ज़*	<i>z</i> z	ज़बान <i>zabān</i> / zaban
झ	<i>jh</i> dźh	झर्झर <i>jarjhara</i> / dźhardźhara
ञ	<i>ñ</i> ń	पञ्जाब/पंजाब <i>Pañjāb</i> / Pańdźab ³
ट	<i>ṭ</i> t	टीका <i>ṭikā</i> / tika
ठ	<i>ṭh</i> th	ठक्कुर <i>ṭhakkura</i> / thakkura
ड	<i>ḍ</i> d	डमरु <i>ḍamaru</i> / damaru
ड़*	<i>ṛ</i> r	लड़बड़ा <i>larḍarā</i> / larbara
ढ	<i>dh</i> dh	ढक्का <i>dhakkā</i> / dhakka
ढ़*	<i>r̄h</i> rh	लाढ़िया <i>lārhiyā</i> / larhija
ण	<i>ṇ</i> n	वर्णीय <i>varṇīya</i> / warnija

¹W języku hindi krótkie wygłosowe „a” w wymowie najczęściej nie jest realizowane, dlatego używane także w hindi sanskryckie słowa, takie jak अक्षर *akṣara* lub ईश्वर *īśvara*, wymawiane są „akszar” oraz „iśwar”.

²Zob. transkrypcja spolszczona, punkt 2a.

³Zob. transkrypcja spolszczona, punkt 2a.

Głoska w <i>devanāgarī</i> i transliteracja naukowa	Transkrypcja spolszczona	Przykład w <i>transliteracji</i> / transkrypcji
त	<i>t</i> t	तत्त्व <i>tattva</i> / tattwa
थ	<i>th</i> th	थूथू <i>thūthū</i> / thuthu
द	<i>d</i> d	दीर्घ <i>dīrgha</i> / dirgha
ध	<i>dh</i> dh	ध्वनि <i>dhvani</i> / dhvani
न	<i>n</i> n	निर्मल <i>nirmala</i> / nirmala
प	<i>p</i> p	प्रमाण <i>pramāṇa</i> / pramana
फ	<i>ph</i> ph	फल <i>phala</i> / phala
फ़*	<i>f</i> f	फ़ौज <i>fauj</i> / faudź
ब	<i>b</i> b	ब्रह्मा <i>Brahmā</i> / Brahma
भ	<i>bh</i> bh	भावन <i>bhāvana</i> / bhawana
म	<i>m</i> m	मोक्ष <i>mokṣa</i> / moksza
य	<i>y</i> j	योजना <i>yojanā</i> / jodźana
र	<i>r</i> r	रात्रि <i>rātri</i> / ratri
ल	<i>l</i> l	लीला <i>līlā</i> / lila
व	<i>v</i> w	विद्या <i>vidyā</i> / widja
श	<i>ś</i> ś	शिशुपाल <i>Śiśupāla</i> / Śiśupala
ष	<i>ṣ</i> sz	षष्ट <i>ṣaṣṭa</i> / szaszta
स	<i>s</i> s	सारङ्गी <i>sāraṅgī</i> / sarangi
ह	<i>h</i> h	हस्तिन् <i>hastin</i> / hastin
◌ः (अः) [<i>visarga</i>]	<i>ḥ (aḥ)</i> h	दुःख <i>duḥkha</i> / dukkha
Dla sanskrytu:		
◌ं (अं) [<i>anusvāra</i>]	<i>ṃ (aṃ)</i> m, n, ṅ	संहिता <i>saṃhitā</i> / sanhita
◌ँ (अँ) [<i>anunāsika</i>]	<i>ṁ (aṁ)</i> m, n, ṅ	ह्रीं <i>hrīṃ</i> / hrim
Dla hindi:		
◌ं (अं) [<i>anusvāra</i>]	<i>ṃ (aṃ)</i> m, n	संहार <i>saṃhār</i> / sanhar
	<i>ṅ, ṅ̄, ṅ̄, n, m</i> m, n, ṅ	लंबा/लम्बा <i>lambā</i> / lamba
◌ँ (अँ) [<i>anunāsika</i>]	<i>ṁ (aṁ)</i> m, n, ṅ	हँसी <i>hāsi</i> , <i>haṃsī</i> / hansī

Uwagi dodatkowe

Transliteracja naukowa

1. W wypadku sanskrytu, dla oddania nosowości samogłoskowej (*anunāsika*, *candrabindu*) oraz spółgłoskowej (*anusvāra*) stosuje się ten sam sposób transliteracji przez *m̄*. A więc: ह्रीं *hrīm̄*, lecz również संसार *saṃ-sāra*.
2. W wypadku języka hindi nosowość spółgłoskową zapisujemy przez *m̄* lub w sposób zgodny z zasadami opisanymi poniżej (transkrypcja spolszczona, punkty 2a i 2b). Preferowanym sposobem zapisu nosowości samogłoskowej jest użycie tyldy (~). Alternatywną metodą jest stosowanie *m*, podobnie jak dla nosowości spółgłoskowej, np.: हँसी *hāṣī/haṃsī*, मुँह *mūh/muṃh*.
3. W hindi do zapisu nosowości samogłoskowej czasami używa się anu-swary. Fakt ten nie ma wpływu na transliterację, np.: मैं *maī/maim̄*, सरसों *sarsō/sarsom̄*.

Transkrypcja spolszczona

1. Ogólne zasady obowiązujące dla zapisu nosówki (*m̄*):
 - (a) *m̄* przed spółgłoskami wargowymi (*p*, *ph*, *b*, *bh*, *m*) i półsamogłoskami (*y*, *r*, *l*, *v*) oddajemy przez „m”; np. *kāṃpnā* → „kampna”, *saṃyoga* → „samjoga”, *saṃvād* → „samwad”
 - (b) *m̄* przed spółgłoskami welarnymi (tylnojęzykowymi) (*k*, *kh*, *g*, *gh*, *ṅ*), zębowymi (*t*, *th*, *d*, *dh*, *n*), szczelinowymi (*ś*, *ṣ*, *s*, *h*) oddajemy przez „n”; np. *sāṃkhya* → „sankhja”, *saṃtoṣa* → „santosza”, *saṃ-sāra* → „sansara”, *saṃhita* → „sanhita”
 - (c) *m̄* przed spółgłoskami palatalnymi (średniojęzykowymi) (*c*, *ch*, *j*, *jh*, *ñ*) oddajemy przez „ń”; np. *khīṃcnā* → „khińčna”
2. Zasady obowiązujące dla zapisu nosówek w języku hindi:
 - (a) *Anusvāra* przed spółgłoskami welarnymi (tylnojęzykowymi) (*k*, *kh*, *g*, *gh*, *ṅ*), palatalnymi (średniojęzykowymi) (*c*, *ch*, *j*, *jh*, *ñ*), ce-rebralnymi (*t*, *th*, *d*, *dh*, *n*), zębowymi (*t*, *th*, *d*, *dh*, *n*) i wargowymi (*p*, *ph*, *b*, *bh*, *m*) zastępuje spółgłoskę nosową występującą w danym rzędzie. Możliwy jest przy tym alternatywny zapis w *devanāgarī* nie wpływający na transliterację naukową oraz na formę spolszczoną, która stosuje się do zasad wyszczególnionych powyżej (punkt 1), np.: गंगा/गङ्गा *Gaṅga* → „Ganga”, पंजाब/पञ्जाब *Pañjāb* → „Pańdźab”, अंडा/अण्डा *aṅḍā* → „anda”, हिंदी/हिन्दी *hindī* → „hindi”, लंबा/लम्बा *lambā* → „lamba”.

- (b) *Anusvāra* przed *r*, *l*, *ś*, *s* wymawiana jest jako *n*; przed *h* przyjmuje postać *n* lub *ñ*, przed *v* realizowana jest jako *m*; przed *y* wskazuje na nosowość samogłoski. W tych przypadkach, w transliteracji naukowej – bez względu na wymowę – anuswarę zapisuje się zawsze jako *m*. Transkrypcja spolszczona także i tutaj stosuje się do zasad z punktu 1., np.: संरचना *saṃracnā* → „samraćna”, संविधान *saṃvidhān* → „samwidhan”, संयुक्त I → „samjukt”, संहार *saṃhār* → „sanhar”.
3. Ogólne zasady obowiązujące dla zapisu spółgłosek zwartych palatalnych (średniojęzykowych) oraz dla spółgłoski ś:
- (a) *c*, *ch*, *j*, *jh*, *ñ* oraz *ś* zawsze oddajemy przez „ć”, „ch”, „dź”, „dźh”, „ń”, „ś”, niezależnie od tego, czy stoją przed spółgłoską, czy przed samogłoską, np.: *citta* → „ćitta”, *cehrā* → „ćehra”, *acchā* → „aćcha”, *jīva* → „dźiwa”, *jyotiṣa* → „dźjotisza”, *jhāna* → „dźhana”, *yajña* → „jadźña”, *śloka* → „śloka”, *Śiva* → „Śiwa”

Wytyczne dla autorów

Autorzy tekstów składanych do PJAC powinni podane wyżej sposoby zapisu stosować w ramach dwóch możliwych strategii:

1. Jeśli dany wyraz występuje w mianowniku, można zapisywać go każdorazowo w transliteracji naukowej, natomiast przy odmianie stosować formy spolszczone (np. *sāṃkhya*/sankhji, *puruṣa*/puruszy itd.). Niedopuszczalne jest poddawanie słów zapisanych w transliteracji naukowej odmianie przez przypadki, osoby, liczby i rodzaje (na przykład „mahāsāṃghikowie”, „mahāsāṃghikom” zamiast: „mahasanghikowie”, „mahasanghikom” itd.)
2. Można stosować formy spolszczone dla wszystkich form danego słowa, pamiętając o podaniu transliteracji naukowej przy pierwszym jego zastosowaniu

Dla słów zasiedziałych w polszczyźnie możliwe jest stosowanie rozpoznawalnych, tradycyjnie używanych form (na przykład „Budda”, zamiast „Buddha”, „sanga” zamiast „sangha”, „maharadża” zamiast „maharadźa”).